

Сістэма вобразаў у «Другім чытанні для дзяцей беларусаў» Якуба Коласа

Сістэма вобразаў у «Другім чытанні для дзяцей беларусаў» не разглядалася як асобнае пытанне ў працах айчынных і замежных навукоўцаў. Хаця Коласава чытанка шырока даследавалася беларускімі вучонымі, якія дакладна вызначылі адметнасць кампазіцыйнай будовы «Другога чытання», яе ідэйны змест, жанравую разнастайнасць¹.

Сістэма вобразаў у «Другім чытанні» – гэта ўпарадкаванае мноства элементаў, узаемазвязаных і ўзаемадзеючых. Некаторыя элементы сістэмы з’яўляюцца галоўнымі, г. зн. сістэмаўтваральнымі.

Галоўныя вобразы Коласавай чытанкі раскрываюць галоўную думку, аб тым, што *«прырода – вялікая і выдатная школа. Сэнс чалавечага жыцця ў тым, каб разгадаць таямніцы прыроды і ахоўваць яе калыску, асяроддзе нашага жыцця»* [2, с. 138] -- так трапна заўважае І.Я. Навуменка, адзначаючы, што кожнае з апавяданняў з «Другога чытання» расказвае пра тую ці іншую з’яву прыроды ў адпаведнасці з гадавым кругазваротам – ад вясны да вясны. Жывых рэальных герояў у гэтых апавяданнях няма, але тым не меней чытаюцца яны з вялікай цікавасцю. Коласава абразкі знаёмяць юнага чытача са светам, у якім ён жыве. Свет гэты надзвычай цікавы і мнагалучны. У ім пануюць законы, якія ад чалавека патрабуюць мэтанакіраванай дзейнасці. Дзейнымі ў Коласа сталі *вобразы пораў года (вясна, лет, восень, зіма), сонца, вады, Божага свету*. Па некаторых тлумачэннях і характарыстыках, вобразы сонца, вады можна назваць *архетыповымі вобразамі*, якія прыйшлі ў мастацкі свет пісьменніка з міфалогіі. Якуба Коласа ад тых далёкіх часоў аддзяляюць стагоддзі, і ўсё ж, як дакладна падкрэсліў І. Навуменка, -- «нешта ад міфа, містэрыі, язычаскага гімна ў гонар цара неба ёсць у вершах беларускага паэта «Усход сонца», «Заход сонца»» [2, с. 39]. Вада ў апавяданні «Каля возера ў ночы» у люстарковай паверхні возера

¹ Шаўлоўская, М.Ф. Дыдактычны матэрыял па беларускай дзіцячай літаратуры: Вучэб. Метад. Дапам. – Мн. : БДПУ, 2004. – С.22-36.

злучае зямлю і неба, нібы ствараецца своеасаблівая міфалагічная вось. Якуб Колас апісвае як : *«гладкае, блішчаствае возера люстрым зіе на месяцы і ціха – спакойна чуць-чуць дрыжаць яго маршчынкі Тысячы зорак любуюцца ў ім, дрыжаць, перэліваюцца як каплі расы пры ўсходзе сонца...»* [1, с. 25]. Вобраз вады і сонца ў мастацкіх тэкстах з «Другога чытання» вучаць чалавека, выпрабоўваюць яго, становяцца вымярэннем яго вартасці і годнасці. Так у апавяданні «Вясна» аўтар паказвае дзіцяці як нараджаецца магутнасць і сіла нястомнай вады. Напрадвесні прачынаюцца маленькія ручаінкі: *«Па вуліцы пацяклі равочкі каламутнае вады. Весела бягуць яны разоркаю з поля праз двор, блішчаць і срэбрам пераліваюцца на сонейку. Цякуць яны і ўсе большаюць»* [1, с. 5]. Сіла вады ў аб'яднанасці (*«сустрэнуцца, забулькяюць адзін аднаму нешта вясёленькае, сальюцца і пабягуць далей разам»* [1, с. 5]), да адзінай вызначанай мэты.

Якуб Колас ціха, ненадакучліва павунае: *«Бачыце, дзеткі, як расце сіла вады»* [1, с. 5]. Магчыма, аўтар імкнецца правесці паралель, як расце сіла вады, так жа становіцца магутнай і моцнай грамада ў параўнанні з адным чалавекам – адзіночкай. Нездарма, пісьменнік тактоўна падагульняе: *«Гуляйце, дзеткі! Разумна гуляйце, прыглядайцеся да Божлага свету: няхай вучыць ён вас як жыць, як зрабіць валаду сілу, разумнаю сілаю, каб непрыяцелі вашы не здалелі вас ў вадзіночку. Няхай шчырэ свеціць вам сонцэ, няхай не зарастае дарога ваша, дзікою травой, як зарасла дарога ваших бацькоў. Няхай шырэй і далей пазірае вока ваша на Божы свет, на саміх сябе»* [1, с. 8]. Якуб Колас настаўляе маленькага чытача, але *«гэта не халодная дыдактыка, а вельмі жывая, зацікаўленая, па-мастацку яркая размова пра месца чалавека ў грамадстве і прыродзе, пра асноўныя вартасці жыцця, з якіх зноў жа прырода займае, бадай, найпершае месца»* [2, с. 134]. Пастаноўкай падобных філасофскіх пытанняў і сімвалічнымі адказамі на іх вылучаецца апавяданне «Разліў Нёмана». Напачатку твора аўтар па-мастацку падкрэсліў дынамізм воднага жыцця: *«Грымяць крыгі, шаруюцца, узбегаюць одна на одну з глухім шумам*

разбіваюцца, крышацца» [1, с. 134]. Дзякуючы выкарыстанню вялікай колькасці шыпячых гукаў, ствараецца і перадаецца разбуральны характар вады, паказваецца яе вызваленне з-пад цяжкіх крыг. І, сапраўды, *«вышоў з берагоў Нёман, заняў увесь луг. Вада і вада як скінуць вокам...»* [1, с. 11]. Бясконцы водны прастор, па нашым меркаванні, -- мае часавыя характарыстыкі. Вада, паводле міфалагічных тлумачэнняў, такая цякучая як час, перад бясконцасцю якога ўсе схіляюцца і не могуць супрацьстаяць, нават велічны дуб, якога так бязжаласна круціць вада *«ва ўсе староны, як лёгкую трэску»*. Толькі браты, суродзічы выратоўваюць свайго брата-дуба і не адпускаюць на здзек воднай стыхіі. Інакш кажучы, магутнаць часу сімвалічна перамагаецца аб'яднанасцю, родавай і сямейнай сувяззю.

У іншым ключы намаляваны вобраз вады ў апавяданні «Ручай», у вершы «Нёман». Першая страфа вершаванага твора -- гэта гімн *«светлай, чыстай, як раса»* [1, с. 13], рацэ. Так Якуб Колас падкрэсліў сакральнасць ракі, параўнаўшы яе чысціню з чысцінёй Божай расы і паказаў вобраз вады ў кантэксце рэлігійна-культавых і сацыяльна-класавых узаемаадносін. Коласаўскі Нёман дапамагае простаму чалавеку -- працаўніку, ён на баку абяздоленага люду, *«чуе смутак горкай долі свайго сына-мужыка»* [1, с. 13], убірае ў сябе ўсю бяду і прыгнечасць беларускага люду і становіцца надзвычай меланхолічным і сумным. Жыццядайны ручай з аднайменнага апавядання Якуба Коласа таксама дапамагае сялянам, то працаўнікі ў ім чэрпалі чыстую, халодную ваду, то не раз каля яго сядзеў хлебароб і запіваў чэрствую скарынку халоднай вадзіцай. У вобразнай форме праз мову кропелек аўтар прапаноўвае дзецям тлумачэнні як утвараюцца ручаінікі і нават дае звесткі пра з'яву кругазвароту ў прыродзе. «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Якуба Коласа -- *«гэта кніга, у якой большасць матэрыялаў належыць пярэму пісьменніку, дае яскравае ўяўленне пра тое значэнне, якое ён надаваў азнаямленню вучняў з праявамі роднай прыроды»*.

Калі Якуб Колас пісаў свае дзіцячыя творы, ён быў ужо вядомым пісьменнікам і гарадскім чалавекам. Але вялікі мастак на працягу ўсяго жыцця пільна дбаў аб тым, каб раскрыць перад маладымі пакаленнямі глыбокі сэнс яднання чалавека з прыродай, тую ці іншую ісціну, што сам чалавек – часцінка прыроды» [2, с. 10].

Літаратура

1. Якуб, Колас. Другое чытанне для дзяцей беларусаў / Якуб Колас. – Пецябрг, 1910. – 110 с.
2. Навуменка, І.Я. Якуб Колас: Нарыс жыцця і творчасці: 2-е выд., са змяненнямі / Іван Навуменка. – Мн.: Нар. Асвета, 2003. – 207 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ